

SINTAKTOSTILISTIČKA RAŠČLAMBA I RAZDIOBA SMISLA

LJILJANA STANČIĆ
Filozofski fakultet u Zadru
Faculty of Philosophy in Zadar

UDK: 886.2.08
Izvorni znanstveni članak
Original scientific paper

Primljeno: 1998-11-10
Received

Činjenica da u jeziku eksplicitno postoji samo oblik, tj. samo i z r a z , istinski je smjerokaz i bitna pretpostavka i za utemeljenje čvrstog metodološkog postupka kojim bi se meritorno raščlanjivali i složeni strikturno-semantički odnosi u pjesničkom jeziku. Stoga i opis figura značenja mora podrazumijevati i istodobnu analizu tzv. figura konstrukcija kojima su najčešće izražene.

Zanimanje je jezikoslovaca za pjesnički jezik osobito potaknula strukturalna lingvistika, ali i strukturalna poetika. Stilske se figure i stilogenost jezičnih izraza u većine pjesničkih aktualizacija jezičnih elemenata u poetskoj funkcionalnoj strukturi ostvaruju sintaktičkim jedinicama, tj. sintaktičkim konstrukcijama, pa potaknuti rezultatima i dosezima strukturalnih istraživanja ne bismo smjeli dvojiti bar u stajalištu da u metodološkom postupku onim uistinu meritornim opisima semantostilema (figura značenja) mora prethoditi raščlamba struktura figura konstrukcija kojima su izražene. Ta je zanimanja stoga nužno i promicati i poticati, pa i nastojanjima u razradbi i potom primjeni prikladne raščlambe kojoj su ishodišni postupci sintaktički i semantički, i kojoj nije svrha "drukčijim kutom gledanja" dopuniti književnoteorijske interpretacije, nego im osigurati učinkovitije metodološke temelje, ali i, istodobno, proširiti i jezikoslovne spoznaje ne samo o fenomenu pjesničkoga jezika nego i o funkcionalnoj snazi njihova objekta, i o inim njegovim nikad dostatno protumačenim značajkama.

A pjesnička je struktura i u takvu nastojanju izazovan korpus.

Jer, ako je i za jezikoslovna tumačenja bitna prosudba da je osnovno svojstvo pjesničke strukture određeno načinom izbora izražajnih sredstava te naglašavanjem autonomne vrijednosti jezičnoga znaka i svih jezičnih i semantičkih sredstava koja u komunikativnoj domeni drugih jezičnih stilova igraju samo pomoćnu ulogu, ako je, naravno, i za jezikoslovlje važan fenomen da objektivno

isti elementi tzv. prirodnoga jezika u pjesničkom dobivaju posve nove, zbiljske vrijednosti, kao samosvojne preoblake "onoga po čemu nešto jest" u "ono što jest", u ono što se ostvarilo u pjesničkom diskurzu - onda i jezikoslovca na poduzetnije i djelatnije zanimanje mora potaknuti naprosto činjenica da "poetizacija značenja" najzornije i najznačajnije oslikava zapletenost putova preobrazbe apstrakcije koju on naziva *jezik potencija* u tvoračku sposobnost i moć govora. Osobito stoga što u takvu "skladanju" ne sudjeluju samo riječi ili leksičke jedinice, nego i njihove "udruge", u kojima one razmjешtajem i spajanjem iz uzajamnih odnosa svojih značenja, iz pretpostavljena semantičkoga bogatstva sublimiraju - *smisao*, tj. mišljeni sadržaj izraza. Drukčije gledano - iz potencijalnih smislova luče samo jedan kao stvaran i jedino moguć u danom pjesničkom kontekstu ili, pak, u osobitim semantičkim odnosima aktualiziraju i pojedinačne, zasebne smislove jedinica.

Ta ostvarena vrijednost nastaje iz pretpostavljenih, neostvarenih vrijednosti, iz nedefinirana semantičkoga potencijala, pa je i sam pojam: *smisao*, koji označuje posebnu semantičku kategoriju, spoznajno izveden iz opreke prema pojmu: *značenje*, tj. iz opreke prema hijerarhijski nadređenoj, sustavnoj semantičkoj kategoriji.

A budući da su sintagma i rečenica kao sintaktičke konstrukcije minimalni jezični kontekst u kojemu se taj stvarni sadržaj aktualizira, one su i osnovne jedinice raščlambe kojom se, naravno, tumače i semantičke vrijednosti sintaktostilema (i drugih stilema), i to, razumije se, jezikoslovnim postupcima.

No u svezi s raščlambom te osobite jezične strukture uvijek se otvaraju brojni upiti, od dvojbe kako ju metodološki utemeljiti do pitanja: koji su i kakvi su njezini mogući dosezi. Na te je upite dakako teško jednoznačno odgovoriti jer je mnogoznačan i složen predmet kojim bi se zanimala, a nesuglasni su i smjerokazi suvremene semantike pa ih treba nalaziti i u izravnim, ciljnim istraživanjima pjesničke strukture.

A kad je riječ o dosezima takve raščlambe, tj. mogućem cilju istraživanja, svakako je važno pitanje: mogu li se i pjesničke figure kao osobite jedinice pjesničkoga jezika popisati i protumačiti onako kako se u rječniku popisuju i tumače jedinice leksičko-semantičkoga sustava. Naime, mogu li se leksikografskim postupcima što su ustanovljeni za jedinice koje *smisao* pretpostavljaju klasificirati i jedinice koje su *smisao* ostvarile? Nudi li suvremena semantika i drukčije izgleda ili i dalje zazire od složenosti fenomena "mišljenoga" sadržaja, tj. pjesničkoga, figurativnoga smisla, mada se je razvila na temeljima poticajnih teorija o značenjskoj strukturi jezičnoga znaka?

Naziv *smisao* za oznaku posebne semantičke kategorije, a relevantne u raščlambi strukture pjesničkoga znaka, prvi je zapravo uporabio njemački filozof i matematičar Gottlob Frege u svojem najpoznatijem i najčešće citiranom radu *Über Sinn und Bedeutung*¹ iz 1892. godine, zapravo prvi je u semantičke prosudbe uveo distinkciju između kategorije *značenja* (*Bedeutung*) i kategorije *smisla* (*Sinn*), koja je golemim utjecajem Saussureove semilogije u našem stoljeću tumačena kao razlikovnost između denotativnoga i signifikativnoga dijela značenja jezičnoga

¹ Gottlob Frege, *Über Sinn und Bedeutung*, *Zeitschrift für Philosophie und philosophische Kritik*, 100, Jena 1892., str. 25-50.

znaka, s poznatim određivanjima tih unutarjezičnih (intralingvističkih) odnosa, tj. odnosa analognih strukturalnim (gramatičkim) odnosima.

I premda je dakle na zasadima tih poticajnih teorija nikla i semantika kao zasebna znanstvena disciplina, posljednjih desetljeća mnogi im semantičari spočitavaju upravo usredotočenost na unutarjezične semantičke odnose jer drže kako njima ne mogu biti riješeni svi metodološki problemi u semantičkoj raščlambi, koja mora obuhvatiti i izvanjezične semantičke odnose, koja mora težiti iscrpnosti. A nastojeći opisati i "izvanjezično", pribrojivši mu i zamršeni odnos jezika i mišljenja (problem "alogičnosti" jezika), suvremeni semantičari prosuđuju da "samo ona semantika koja obuhvaća u sebi laž i pjesničku upotrebu može biti dovoljno iscrpna",² ali je takva semantika, dodajmo, nedostižna i nezamisliva i kad je riječ o opisu pjesničkoga jezika, jer je bezizgledna i sama zamisao o "iscrpnom" tumačenju te odveć složene semantizacije jezika.

S druge strane, lingvistički strukturalizam umjesto neposredno zadanog predmeta odabire samo neke *odnose* o kojima se u danom slučaju radi i njih proučava.³ Zato je i saussureovska (i frageovska, u ishodištu) dihotomija semantičkih odnosa u strukturi jezičnoga znaka, koja je u biti analogna gramatičkim odnosima, bila i poticaj onim mogućim, unutarjezičnim analizama kojima se značenje i smisao istražuje u kontekstu (sintagmi i rečenici) i nastoje izdvojiti relevantno od promjenljivoga, ali i ukazati na opisivost i složenih semantičkih fenomena kada se oni uvedu u intralingvističke raščlambene sheme.

Prema tome, ako polazimo od spomenute analogije, i za *značenje* (na razini semantičkih odnosa) možemo reći da je svojevrsna semantička invarijanta, a za *smisao* da pripada njegovim aloformama, ostvarivim ili ostvarenim inačicama. Možemo i svjesni posebitosti leksičko-semantičke jezične razine pretpostaviti kako se i na toj gramatici analognoj razini diferenciraju tzv. "emske" jedinice (usp. naziv: *leksem* za jedinicu leksičko-semantičkog sustava, te nazive: *semen* i *semantem* kojima se označuje relevantna značenjska sastojnica). Zapravo, mogli bismo i možemo, kao što to čine semantičari koji izdvajaju opisive elemente teško opisivog fenomena, na toj analogiji kao teorijskom predlošku temeljiti metodološku razradbu postupka kojime bismo i pjesničke mikrostrukture popisali i protumačili, pogotovu poradi već pokazane pragmatičnosti takva pristupa. A jedan od važnih dijelova takva postupka ticao bi se dakako sintaktostilističke raščlambe.

Ako pak krenemo od ove za analizu semantičkih odnosa poticajne analogije, koja, razumije se, podrazumijeva Saussureovu dihotomiju jezično - govorno, tada i na leksičko-semantičkoj jezičnoj razini moramo odvajati *unutarnju ili značenjsku strukturu jedinice* od *vanjske njezine strukture*, koja je određena odnosima u *iskazu* (tj. u obavijesno, aktualno raščlanjenoj rečenici) ili u diskurzu kao nadrečeničnoj (govornoj) cjelini, i to pjesničkom diskurzu.

Jer, ne valja zaboraviti, i temeljne se semantičke relacije antonimije a djelomice i sinonimije, kojima su oblikovani izrazi i na kojima se temelji stilogenost pjesničkih figura: oksimorana, antiteze, antimetabole te perifrize - ostvaruju samo u iskazu.

² Prema: D. Škiljan, *Dinamika jezične strukture*, Biblioteka, Zagreb 1976., str. 99.

³ Usp.: Radoslav Katičić, *Novi jezikoslovni ogledi*, Školska knjiga, Zagreb 1986., str. 291. i 292.

Posljednjih su desetljeća te semantičke strukturne odnose podrobno protumačili leksikografi,⁴ naravno iz posve pragmatičnih pobuda. Oni distinkciju *značenje - smisao* tumače kao razliku između *stabiliziranoga značenja riječi* kao dijelova sustava (koje nazivaju i sustavnim ili leksičkim značenjem) i stvarnog sadržaja toga značenja koji se ostvaruje u kontekstu. Pri tome stabilizirano (leksičko, sustavno) značenje člane na tri njegove sastavnice: *denotaciju, konotaciju i domenu primjene*, dakle na sastavnice za koje su se uobičajili nazivi: *denotativno (neutralno) i konotativno značenje* (što sadrži emocionalne, ekspresivne i druge oznake i asocijacije), te, kad je riječ o domeni primjene, naziv: *seleksijsko ograničenje* kojime se označuje stilska uvjetovanost izbora jedinica, kontekstualna i dr. Po ovim je interpretacijama konotativna sastavnica leksičkoga značenja širi semantički pojam jer se u odnosu na denotaciju člani ne samo na zajedničke, tj. opće (arhismske) semantičke sastojnice nego i na specificirajuće, a širi je pojam i u odnosu na ekspresivnost jer je ona samo jedan od mogućih uzroka konotacije.⁵

Te se značenjske sastavnice jezičnoga znaka - po ovim tumačenjima - u kontekstu aktualiziraju ili kao *izravni smisao* (ostvareno denotativno značenje), koji se naziva i dominantnim budući da ga takvim osjećaju izvorni govornici, ili se pak aktualiziraju kao: *specijalni, figurativni, preneseni i okazionalni smisao*, kojima se ostvaruju značajke konotativne sastavnice leksičke jedinice.

Dakako, znano je da pjesnički jezik najmanje ostvaruje izravne smislove što aktualiziraju tzv. denotativno značenje, značenje s općim, arhismskim semantičkim sastojcima, te da ostvaruje upravo čitavu ljestvicu potencijalnih smislova najčešće iz dijela konotacije, tj. značenja s konkretnim, subjektivnim određenjem denotata (pojma) i s dodatnim specificirajućim semantičkim sastojnicama kojima se uvijek posebnost suprotstavlja općosti.

A ta je suprotstavljenost imanentna svim pjesničkim figurama jer im je i bit ponajprije određena oprekom prema uobičajenom i nepromjenjivom, normativnom i bezbojnom. No osobito je i posve jasno izražena u perifrazi (i stilogenoj i nestilogenoj) budući da je ona višičlani opis koji "mjesto samoga pojma nabroji njegove znatne biljege",⁶ ili po prosudbi naših suvremenika - "definicija koja se kazuje mjesto naziva za nešto" odnosno - budući da je kao sintaktička konstrukcija uvijek konkurentan sinonimski parnjak manje složenoj i stilski neutralnoj jedinici. Jasno je, primjerice, izražena u perifrazi iz Mažuranićeva stiha:

*Boj se onoga tko je viko
Bez golema mrijet jada.*

- kojom je "nabrojio znatne biljege" hrabra čovjeka.

Drugim riječima, tu je suprotstavljenost posebnosti i općosti lakše uočiti jer je perifraza *zamjenjiva* odgovarajućom neperifrastičnom i nestilogenom jedinicom,

⁴ U tom su smislu osobito vrijedni radovi Ladislava Zguste, primjerice: *Priručnik leksikografije*, "Svjetlost", Sarajevo 1991., str. 7-334.

⁵ L. Zgusta, *Priručnik leksikografije*, str. 32-62.

⁶ Usp. Rikard Simeon, *Enciklopedijski rječnik lingvističkih naziva*, Matica hrvatska, Zagreb 1969., str. 45.

⁷ I. Škarić, *U potrazi za izgubljenim govorom*, Školska knjiga, Zagreb 1988., str. 149.

a s njome se može pojaviti i u istoj sintaktičkoj okolini (rečeničnom ili diskurznom kontekstu):

Niste čak ni spominjali tolike smrti (...) A nepopustljivo se tih posljednjih mjeseci ponašala ta okrutna gospodarica ž i v o t a koseći redom najbolje među nama.

(M. Mađer, Cilj ili fantazija o Neputu (71)⁸

A zamjenjiva je (sinonimna je) stoga što se s konkurentnom jedincom (*okrutna gospodarica života - smrti*) podudara općim (arhisemskim) semantičkim sastojnicama, što zapravo obje označuju isti denotat te pripadaju istom semantičkom polju, riječju: imaju isto denotativno značenje. No, naravno, konkurentne jedinice (međurazinski sinonimi) u iskazu ili u diskurznom kontekstu ne ostvaruju isti smisao jer neperifrastična jedinica denotativno značenje aktualizira najčešće kao izravni, perifrastična pak preko specificirajućih sastojnica svojih konstituenata kao figurativni, preneseni ili okazionalni smisao.

Međutim, kadšto osobiti kontekst može aktualizirati i "nepretpostavljene", tj. izravne smislove zasebnih denotativnih značenja perifrastičnih konstituenata, a figurativni se, osobeni mišljeni sadržaj ostvaruje pak iz njihova suodnosa sa smislovima jedinica iz iste sintaktičke okoline, čime perifrastični izraz dobiva posebne semantičko-stilističke asocijacije i oznake. Primjerice na jednu je takvu "doslovnost" značenja perifrastične jedinice upozorio i pisac (M. Mađer) time što ju je i posebno obilježio:

Držiš ti čak i to pero u ruci i smoći ćeš snage i za opisivanje, i sve ćeš to poželjeti b a c i t i n a p a p i r a i skribomanskom inercijom dogurati do nekakve impresije u čitatelja, ali s malo valjane podloge.

(M. Mađer, Cilj (71))

Naime, glagolska sintagma: *baciti na papir* ne ostvaruje ono čestotno i ustaljeno frazemske svoje značenje: *zapisati*, nego joj u ovom iskazu i u širem diskurznom kontekstu, tj. u smisaonoj upućenosti na kontekstualne asocijacije - mišljeni sadržaj određuju denotativne komponente značenja i glagola: *baciti* i sintaksema: *na papir*, odnosno zasebna značenja njezinih sastavnica.

Ta sintagma kao cjeloviti sintaktosemantički znak aktualizira pak smisao što ga sugeriraju piščeve aluzije o životu i stvaralaštvu, u varkama književnosti kao novonastala života, kojima "rašćlanjuje" svojega *Naputnika kroz život a nemoćna Putnika kroz uzvišeno* (kroz "fantaziju o Neputu") i genezu obuzetosti neživotom, tj. genezu prebacivanja frustracija "za dušu jezika kao olake kompenzacije" (71).

No kako i nestilogena perifraza preko posebnosti uvijek upućuje na opće, ovo temeljno svojstvo perifrastične konstrukcije zorno ukazuje i na temeljne unutarjezične semantičke odnose i njihovu interakciju, na činjenicu da izravno

⁸ Ovaj i ostale primjere ekscerpitali smo iz sljedećih tekstova: Miroslav Međer, *Cilj ili fantazija o Neputu*, *Forum*, br. 1-2, Zagreb 1988. (stranice su dane uz primjere); Vladimir Čerina, *Pljeva na vjetru*, *Forum*, 1-2, Zagreb 1988.; Ivan Aralica, *Tri priče s one strane*, *Forum*, 1-2, Zagreb 1988.; A. G. Matoš, *Sabrana djela*, Svezak treći (Ogledi - Vidici i putovi - Naši ljudi i krajevi) JAZU, Zagreb 1955.; Vesna Parun, *Aforizmi*, *Hrvatsko slovo*, god. IV., br. 153, Zagreb 1998.

označivanje denotata “ne može biti dostatno za prikazivanje mišljenja” jer leksičke jedinice kao znakovi “prebrzo prolaze mimo svijest i stoga im se pridaje veći opseg te tako prisiljava da se zadržimo na pojmu”.⁹

A upravo zbog složene interakcije potencijalnoga i ostvarenoga, kojom je dakako određena i jezična djelatnost i kreativnost potencijalnoga i ostvarenoga, kojom je dakako određena i jezična djelatnost i kreativna jezična praksa, i u svezi s tumačenjem fenomena pjesničkoga jezika naglašuje se *aktualizacija*, i to osobito tvoračka aktualizacija raznolikih i različitih elemenata leksičko-semantičkoga jezičnoga podsustava. Stoga neprekidni dinamizam posebice pjesničkoga jezika određuje *smisao* i kao sinkronijsku kategoriju, naravno nasuprot kategoriji *značenja*, kadšto i onoga koje nazivamo prenesenim (kada se je stabiliziralo kao sustavno, npr.: *kukavica* - “plašljiv čovjek”). “Tvorac” toga jezika svoju semantizaciju i temelji na arhetipskoj premisi razlike, na svjesno traženom odklonu od dijakronijske, tj. konvencionalne i stabilizirane konceptualizacije govornika tzv. prirodnoga jezika. Uz to poeziju (i književni diskurz u cjelini) zbiljskom čini i ono teško odrediti a živi žar koji izbija iz pozadine, iz “dubinske strukture” izraza, skriven u riječima i među riječima. Zato i jest općeznano da se o njoj ne može suditi samo znanstvenim teorijama i razumskim rasudbama. A osobito se bezizglednim pokazuje nastojanje “iscrpane semantike” da je opiše oprekom prema univerzalnim semantičkim činjenicama. Pokazuje se upravo na fenomenu pjesničke uporabe jezika ili laži (poetske laži) da je opća i moguća semantika - kad je riječ o razumskim rasudbama - samo ona što polazi od jeziku imanentnih zakonitosti i od egzaktnih shema njihovih relevantnih odnosa u koje je zbog njihove invarijantne biti moguće uvesti i “nestabilizirane” jezične strukture.

Premda je dakle po svojoj raznolikosti i nepredvidljivosti fluidna, i pjesnička se semantizacija ostvaruje uvijek opisivim jezičnim sredstvima pa prema tome i ipak opisivim unutarjezičnim semantičkim odnosima, koje suvremeni semantičari u preinačenim teorijskim razradbama saussureovske sheme nazivaju *odnosima smisla* ili *intralingvističkom semantikom*.¹⁰

I zato naglašujemo stajalište da raščlamba jezične strukture figura konstrukcija, kao česta izraza pjesničkoga znaka, mora biti ishodištem interpretaciji figure značenja, uvjereni da se samo preko opisa jezičnoga fenomena otvaraju mogućnosti utemeljenijim rasudbama i književnoteorijskim tumačenjima pjesničkih figura kao poetskih fenomena. Jer, mnogi su “komplementarni” opisi¹¹ poetskih mikrostrukture pokazali nesporne vrijednosti i prednosti takva pristupa u odnosu na tradicionalni, tj. pristup oslonjen na načela antičke retorike. A pokazali su i time što su upozorili da i razdiobe figura po naslijeđenim, logičko-semantičkim kriterijima nisu uvijek nepobitne, odnosno da ti kriteriji nisu uvijek razlikovni i relevantni pri njihovu diferenciranju.

⁹ R. Simeon, op. cit., str. 45.

¹⁰ Midhat Ridanović, *Jezič i njegova struktura*, Sarajevo 1988., str. 280.

¹¹ Usp. odista poticajne tekstove: Marina Katnić - Bakarišić, *Tipovi gradacije*, u zborniku *Uporabno jezikoslovje*, red. Inka Štrukelje, Ljubljana 1989., str. 136-141.; M. Kovačević, *Gramatika i stilistika stilskih figura*, Sarajevo 1991., str. 5-228.; te, naravno: Krunoslav Pranjić, *Jezičkom i stilom kroza književnost*, Školska knjiga, Zagreb 1986., i: *Jezič i književno djelo*, Školska knjiga, Zagreb 1968.

Uvjerit ćemo se u to posve izravno usporedimo li dvije figure značenja koje književna stilistika po kriteriju semantičkoga odstupanja od normativnoga uvrštava u skupinu figura suprotnosti, tj. harmoničnog proturječja, usporedimo li *oksimoron* i *paradoks*.

OKSIMORON (jezični izrazi oksimorona):

1. U desetom odjeljenju, odjeljenju idiota i ž i v i h m r t v a c a , nalazim u nečistom, u dronjak pretvorenom odijelu mog školskog druga O....ća.

A. G. Matoš, *U žutoj kući* (314)

Gleda me pogledom gdje pogleda više nema, i halapljivo guta, upravo ždere iz limene, kao vojničke posude s ostalim nesretnim parijama, iz kojih bije oštri, reski vonj poživiničenog mesa i "ljudske životinje".

A. G. Matoš, *U žutoj kući* (314)

1.1. Kroacijo, jedina, posljednja boginjo mog buntovničkog bogomračja! Pruži mi kraljevsku, prosjačku ruku i ti ćeš disati i bitisati donle, dok bude biti i disati posljednje tvoje dijete.

A. G. Matoš, *Imaginarno putovanje* (70)

1.2. On je prvi donio čovjeku najrjeđu, najslađu, najbolniju nasladu: s u z u h u m o r a i nije čudo što Don Kihot postaje biblijom svih tužnih, ironijskih i osjetljivih duša, knjiga Heineove mladosti i evanđelje velikih humorista.

A. G. Matoš, *Don Kihot* (126)

1.3. Poraze braniš svim mogućim pasjim stanjima u sebi pa tako i dobrodošlom neodlučnošću. Otuda taj paradoks u sebi nazivaš p u t o m n e p u t a .

M. Mađer, *Cilj* (75)

1.4. Znači li to trajanje bitan fatum dostojanstvenih dvonožaca koji vode na različite načine *promjenljivo nepromjenljive* krvave igre opstanka?

M. Mađer, *Cilj* (73)

1.5. Tako je to! Ti krećeš, a ostaješ! P u t j e t v o j N e p u t !

M. Mađer, *Cilj* (73)

PARADOKS (jezični izrazi paradoksa):

1. I gol i bos, i *još mu je - zima*.

narodna poslovica

Svijet se mijenja, ali *ostavlja čovjeka pradavnim*.

M. Mađer, *Cilj* (73)

Sumnja samo onaj tko želi vjerovati.

Istinoljupcu je uvijek za petama laž; *lašcu istina*.

U svijetu se mora uvijek nešto loše dogoditi, *da bi se katkad moglo dogoditi i nešto dobro*.

Vesna Parun, *Aforizmi* (12)

Usporedbom po logičko-semantičkom kriteriju uočavamo da obje figure pokazuju u svim ovim primjerima isti značenjski odnos, zapravo isti značenjski nesklad u "površinskoj strukturi": veze semantički proturječnih jedinica, "ulančenje suprotnosti" koje se logički isključuju, te aktualizaciju kojom iz ovakva suodnosa nastaje sklad, tj. iz jedinstva suprotnosti u "dubinskoj strukturi" nastaje smislen i dojmljiv mišljeni sadržaj. Ovom usporedbom zaključujemo zapravo da se oksimoron i paradoks ne izdvajaju u zasebne figure značenja po logičko-semantičkoj, nego po jezičnoj strukturi njihova izraza. Naime, isti se značenjski odnos u oksimoronu izražava zavisnom (subordiniranom) sintagmom (1., 1.1., 1.2., 1.3., 1.4.) i, rjeđe, subjektivno-predikatnom vezom leksički proturječnih pojmova (1.5.), a u figuri koja se naziva paradoks - rečenicom (jednostavnom ili složenom), pa su strukturne značajke tih konstrukcija kriteriji kojima se diferenciraju.

U oksimoronu je izraz gotovo redovito strukturiran kao tipična i čestotna imenska sintagma (sa sročnim i s nesročnim atributima) u koju se kad je sročna i kad je njezin sadržaj "neoksimoronski" i nestilogen ulančuju imenice (ili imenska riječ) i pridjev, pogotovu opisni kao imanentno svojstvo predmeta (imenice). Drugim riječima, stilogenost se oksimorona temelji na otklonu od tog strukturno-semantičkog načela, zapravo na otklonu od unutarnje strukturno-semantičke norme, i na semantizaciji nespojivih semantičkih sastojnica dvaju leksema. U figuru konstrukciju kojom se izražava oksimoron ulančuju se naime leksemi što označuju proturječne, isključive pojmove pa uz predmet (imenicu) ne dolazi njegovo imanentno svojstvo, opisni pridjev s kompatibilnim semantičkim sastojnicama, nego upravo njegov antonim, bilo kontrarni (*živ - mrtav*), bilo kontradiktorni (*živ - neživ*), postajući oksimoronskim konstituentom, tj. determinirajućom sastavnicom sintagme.

Izraz oksimorona može biti i glagolska sintagma, priložna, pridjevna, ali najčešće dvočlana imenska, te kao cjelina složena imenska sintagma, tipa: *promjenljivo nepromjenljive krvave igre opstanka*, u kojoj je minimalna pridjevna sintagma */promjenljivo nepromjenljive/* determinirajući element osobita smisla što ga ima čitava konstrukcija kao jedinstveni znak.

Međutim, po posebnosti se i jezične i logičko-semantičke strukture izdvajaju tročlane imenske sintagme. U takve se sintagme, naime, uz imenicu kao glavnu (nadređenu) sastavnicu ulančuju dva sročna atributa i oba po svojim semantičkim svojstvima kompatibilna s njom, pa su, naravno, u harmoničnom proturječju ti atributi:

ruku
kraljevsku - prosjačku

U harmoničnom su (smislenom) proturječju i unatoč tome što se takva sintagmatska veza s dvama antonimnim atributima ovako izdvojena iz konteksta (ili doslovno tumačena) doima i besmislenom i alogičnom, stoga što oprečna, suprotstavljena svojstva ne mogu istodobno, pa i kada su u usporednoj svezi - odrediti isti pojam. No u diskurzu iz kojega je izdvojena sintagma, Matoševu tekstu kojim se obraća domovini, Hrvatskoj, prvi atribut evocira njezinu slavnu prošlost, drugi jednu Matoševu sadašnjost i Hrvatskoj u njoj, i otuda i osobita smislenost ove zapravo samo prividno nespojive sveze dviju naizgled proturječnih

(u biti zbiljskih, tj. povijesno različitih, značenjski raznotipskih) odrednica istoga pojma.

Sveden kao izraz najčešće na tip dvočlane imeničke sintagme i sveden na spominjani tip logičko-semantičke strukture, oksimoron je osobito stilogna figura ponajprije zato što je "neplodna" pjesnička mikrostruktura koja se aktualizira samo u iznimnim situacijama i (pjesničkim) kontekstima. On je, naime, osobito stilogen i rijedak jer se rijetko može ostvariti prihvatljiva semantizacija suprotnosti koje se logički isključuju i jer je, zapravo, uvjetuju samo osobite izvanjezične okolnosti.

Slično bi se moglo reći i za paradoks kojemu je svojstven isti logičko-semantički odnos i zbog kojega se katkad naziva rečeničnim oksimoronom, bez obzira na činjenicu da se on ne ostvaruje i antonimijskom relacijom, nego samo logičko-semantičkim neskladom suprotstavljenih jedinica. No od njega se (od "pravoga" oksimorona) ne razlikuje samo izrazom, tj. time da je uvijek određen rečeničnom konstrukcijom, nego i ustaljenom pozicijom paradoksičnoga konstituenta. Naime, konstituent posebna figurativna smisla u paradoksu je uvijek u završnom (finalnom) dijelu rečenice, a u oksimoronu je položaj konstituenta osobita smisla ustaljen samo u izrazu sa subjektno-predikatnom vezom, u kojem je uvijek smješten u neglagolskom dijelu imenskoga predikata.

Usporedimo li pak antitezu s oksimoronom, s kojim se često dovodi u vezu jer je i ona figura suprotnosti čija su sredstva kontrarni, kontradiktorni i drugi antonimi - potvrdit ćemo i činjenicu kako je nerijetko jezična struktura razlikovni kriterij u razdiobi figura, ali, s druge strane, i ukazati kako značajke određene jezične strukture mogu uvjetovati posebitosti njihovih logičko-semantičkih struktura.

ANTITEZA (jezični izrazi antiteze)

(...) *nema dana a da u svojim očima ne vidim crninu smrti*

(...) *Gledam a ne vidim, slušam a ne čujem, idem mrtav na suncu*

(...) *zar ovo nije lice jednog osuđenika.*

Vladimir Čerina, *Pljeva na vjetru* (115)

Ja naime osjećam nekog posvemašnjeg i tajanstvenog Boga, koji je *posvuda i nigdje, u tami i u svjetlosti, u ovdašnjosti i u beskonačnosti, u vjetru i kiši, u oluji i tišini, u cvjetanju i venenju.*

Nikola Miličević, *Sa stola i s koljena* (44)

A što će taj *umni i bezumni prtljag* kad će jednoga dana ionako "otegnuti papcima".

M. Mađer, *Cilj* (77)

A razlike među njima naznačuje i najčešće određenje antiteze: "figura",¹² koja stavlja naporedo dva suprotna pojma te na taj način ističe kontrast, jer neizravno definira i strukturu njezina izraza. Naime, oksimoronu je, podsjetimo, najčestotniji izraz zavisna (subordinirana) sintagma, a antitezi - nezavisna (koordinirana) sintagma, koja je samo funkcionalno ujedinjena, tj. određena usprednom vezom

¹² R. Simeon, op. cit. str. 81.

istovrsnih članova rečeničnoga ustrojstva. Naravno, nezavisni strukturni odnos među sastavnicama uvjetuje i značenjsko nejedinstvo. Iz takva gramatičkog odnosa zapravo ne nastaje značenjska sinteza poput one u subordiniranoj sintagmi, koja stoga i funkcionira prema svojoj sintaktičkoj okolini kao jedinstveni znak (u oksimoronskoj sintezi smislova i kao znak posve nova i osobita pojma). U antitezi se ne aktualizira zajednički smisao, nego se aktualizacijom naglašuju zasebni smislovi budući da se njome i žele istaknuti kontrastivna svojstva istoga subjekta, pa prividna značenjska simultanost takva odnosa, koja je uvjetovana konjunkcijskom svezom sastavnica sintagme - ukazuje i na posebnosti njezine logičko-semantičke strukture.

A po kriteriju forme te uzajamnoj uvjetovanosti strukture izraza i logičko-semantičke strukture diferenciraju se i druge figure, pa i antitezi, oksimoronu i paradoksu bliska figura antimetabola.

ANTIMETABOLA (izraz antimetabole)

Flirt je dakle svršetak ljubavi u zametku, dakle *početak u svršetku ili svršetak u početku*, vrsta ljubavne hrane koja vas ostavlja gladne.

A. G. Matoš, *Ogledi* (36)

Ja nisam od onih što *gubeći dobivaju*, ja sam od onih što *dobivajući gube*.

Ivan Aralica, *Tri priče s one strane* (26)

Put je daleko moćniji, ali je u nemoći puta ta poezija koja se ginzbergovski rečeno, javlja kao *nemoć moći* ili *moć nemoći* više, dakle, kao uzbuđenje siha, riječi duha.

M. Mader, *Cilj* (79)

Njezin je izraz subordinirana sintagma koja se antitetičkom vezom opetuje u usporednom izrazu s izmijenjenim redosljedom i izmijenjenim sintaktičkim funkcijama sastavnica (često i preobrazbom u drugu vrstu riječi), ili pak složena rečenica s dijelovima istoga leksičkoga sastava, u kojoj opetovanjem glavna surečenica postaje zavisnom, i obrnuto. A pri ovakvu strukturiranju antimetabolične su sintagme značenjski nepodudarne jer, naravna promjena funkcije uvjetuje i promjenu značenja u opetovanoj jedinici, ali su, s druge strane, smisaono podudarne jer se opetuju isti leksički elementi.

Sve ove usporedbe upućuju nas na samo jedan zaključak. Budući da je jedino forma (izraz) ono što nam je eksplicitno dano u jeziku, tek onda kada uočimo odnos između jedinica u kojima je ostvarena, možemo govoriti o posebnoj figuri. Drukčije rečeno, budući da se samo iz posebnih strukturnih i semantičkih odnosa aktualizira i osobiti figurativni smisao, onda se samo u jedinstvu strukturnog i semantičkog kriterija jedna figura izdvaja kao posebna. A definiranjem jezične i logičko-semantičke strukture i sama se figura određuje kao osobit jezični znak - omeđen izrazom i sadržajem. Dakle, kako je svaka zasebna figura i poseban znak pjesničkoga jezika i nositeljica osobita pjesničkoga značenja, moguće ju je uzimati i kao leksikografsku jedinicu mogućega rječnika toga jezika, a opis jezične i logičko-semantičke strukture tih jedinica bio bi zapravo ishodišni leksikografski postupak.

No, da bi se čitav zamršeni sustav smisaonih odnosa "uhvatio u mrežu", u temeljne sheme, te da bi se prikladno predočile značajke različitih i raznolikih jezičnih struktura kao izraza u kojima se oni ostvaruju, moraju se uvažiti i temeljna obilježja figura, tj. osnovni načini njihova nastanka. Naime, nužno je zasebne pjesničke jedinice u polaznoj razdiobi uvesti i u model poznate diferencijacije figura prema tipovima jezičnoga izvođenja, klasificirati ih po tipovima: dodavanja ili ponavljanja, oduzimanja (izostavljanja), zamjene (supstitucije), permutacije i "umjetnog" rasporeda ili smještaja.¹³ A ta će nam polazna razdioba pripomoći i u izdvajanju bitnih strukturnih i smisaonih elemenata pjesničkih figura, tj. u članjenju binarnih (heterofunkcionalnih) njihovih sastavnica na identifikacijski i diferencijacijski "konstituent smisla". A tim bi se načinom opisale i protumačile ne samo figure konstrukcije nego i tzv. figure misli, tropi i djelomice fonetičke figure. Natuknica u svepjesničkih mikrostruktura bila bi dakako identifikacijska ("emska") sastavnica komplementarne veze što tvori figuru, kojom bi se i korisnik rječnika zbog njezina dominantna (izravna) smisla upućivao na leksikografske jedinice.

Tim bismo načinom - zaključno - klasificirali "konstituyente smisla", to jest jedinice koje su smisao proizvele uvrstili bismo (abecednim slijedom) uz jedinicu koja je taj smisao pretpostavljala, te takvim članjenjem osobitih mikrostruktura bar naznačili mehanizme što potiču i oživljavaju i onaj žar koji izbija iz pozadine znaka, skriven u riječima i među riječima.

Ljiljana Stančić: SYNTACTIC-STYLISTIC ANALYSIS AND DIVISION OF SENSE

S u m m a r y

The fact that only form explicitly exists within language, that is, only the level of expression, is an authentic indication and essential presupposition for the foundation of a firm methodological procedure which would in a competent manner allow the analysis and division of complex structural-semantic relationships in poetic language. This is why the description of the figures of meaning must at the same time presuppose the analysis of the so-called constructions through which they are generally expressed.

¹³ R. Simeon, op. cit. str. 336.